

ג ל י ו נ ו ת ל ע י ו ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ
שנת העשרים ושש

מ"ב - מ"ג-מ"ד

מקץ (תשכ"ז)

ז'. וירא יוסף את אחיו ויכירם ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות...

ט'. ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם ויאמר אליהם: מרגלים אתם...

הרמב"ן ס' ד"ה ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם: "עליהם, וידע שנתקיימו, שהרי השתחוו לו" לשון רש"י, ולפי הענין שהדבר בהפך: כי יאמר הכתוב, כי בראות יוסף את אחיו משתחווים לו, זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת, כי יודע בפתרונם, כי כל אחיו ישתחוו לו בתחילה מן החלום הראשון, "והנה אנחנו מאלמים אלוכם", כי "אנחנו" ירמוז לכל אחיו, אחד עשר; ופעם שנית ישתחוו לו השמש והירח ואחד עשר כוכבים מן החלום השני; וכיון שלא ראה בנימין עמהם, חשב זאת התחבולה שיעליל אותם כדי שיביאו גם בנימין, אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחילה. ועל כן לא רצה להגיד להם "אני יוסף אחיכם" ולאמר "מהרו ועלו אל אבי", וישלח העגלות כאשר עשה עמהם (בפעם השנית), כי היה אביו בא מיד בלא ספק. ואחרי שנתקיים החלום הראשון, הגיד להם, לקיים החלום השני.

ולוא כן, היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו, ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת, איך לא יחמול על שיבת אביו?! אבל את הכל עשה יפה בעתו (= המליצה לקוחה מקהלת ג' י"א) לקיים החלומות, כי ידע שיתקיימו באמת.

גם הענין השני שעשה להם בגביע, לא שתהיה כונתו לצערם, אבל חשד אולי יש להם שנאה בבנימין, שיקנאו אותו באהבת אביהם כקבאתם בו. או שמא הרגיש בבנימין שהיתה ידם ביוסף ונולדה ביניהם קטטה ושנאה, ועל כן לא רצה שילך עמהם בבנימין, אולי ישלחו בו ידם, עד בדקו אותו באהבתם אותו, ולזה בתכונתו רבותיבו ז"ל בבראשית רבה (צ"ג ט'): אמר ר' חייא בר' אבא: כל הדברים שאתה קורא שדבר יהודה ליוסף בפני אחיו עד שאתה מגיע (מ"ה א') "ולא יכול יוסף להתאפק" היה בו פיוס ליוסף, פיוס לאחיו, פיוס לבנימין, פיוס ליוסף - ראח היאך נותן נפשו על זניה של רחל וכו'".

וכן אני אומר, שכל הענינים האלה היו ביוסף מחמתו בפתרון החלומות. כי יש לתמוה, אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד נגיד בבית שר גדול במצרים, איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולבחמו, כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים. ואלו היה מהלך שנה, היה ראוי ליוסף להודיע לכבוד אביו ויקר פדיון נפשו (= מלשון הכתוב תהלים מ"ט ט') ויפדנו ברב ממון. אבל היה רואה, כי השתחויית אחיו וגם אביו וכל זרעו אתו אי אפשר להיותם בארצם, והיה מקוה להיות שם (= במצרים) בראותו הצלחתו הגדולה שם, וכל שכן אחרי ששמע חלום פרעה, שנתברר לו, כי יבואו כלם שמה ויתקיימו כל חלומותיו.

רד"ק ס' ד"ה אשר חלם להם: כי להם היו החלומות וראה עתה בפתרונם, והם שנאוהו בעבורם, ובזכרו כל מה שעשו, לא גמלט רעה, אבל ציערם והקביטם.

ר' משה החפץ: מלאמת מחשבת ד"ה ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו: כבר אמרו (מ"ב ז') "וירא יוסף את אחיו ויכירם" ושהם לא הכירוהו, לא היה צורך, כי כאשר השתחוו אפיים ארצה בידוע שלא הכירוהו?

ונראה שבא הכתוב להתמרמר על אחי יוסף על אשר מכרוהו כי עינים במדבר ולא נהגו עמו כאחים, מה שלא עשה יוסף, שבכמרו רחמיו עליהם, ובהיותם בידו לא עשה עמהם רעה ולא הכלימם אלא בתוכחת מאלה מעט, שיתחרטו על מעשיהם.

והנה הפסוק בא לפרש את שלפניו, על מה יוסף התנכר אליהם וידבר אתם קשות ולא פעל להם און כמעשיהם אלא בדברים בלבד! לפי שיוסף הכיר את אחיו ועשה עמם כאח וכרע, אבל הם מעולם לא הכירוהו ונהגו עמו כנכרים וכשונאים.

שפירא: הרכסים לבקעה ד"ה ויתנכר: כל מעשיו ומעלליו עם אחיו מעת בואם אליו עד התודעו, בצדקתו ובהוס לבבו עשה לכבוד אביו ובני ביתו; כי מאז ראה כי ה' עמו ואשר יעשה יצליח, עד כי נשא להיות אב לפרעה ואדון למצרים, ידעה נפשך מאד, כי עוד יבוא היום וגם דברי החלומות אשר חלם לאביו ולאחיו קום יקומו. וייצר לו מאד לראות, כי יבושו ויכלמו יחד בבוא יעקב בחיר ה' להשתחוות ארצה לפניו בנו, בידעו כי הוא זה, ואחיו אשר כוננו אתו ברחם אחד, ישפילו עד עפר ויכרעו ארצה לפניו; עלי כן, סבב

מסיבות להציל נפשם מבושת וכלימה כזאת, ויתנכר להם, לבל לא יבושו, כי ישתחוו למושל ארץ נכרי בעיניהם, ודבר אתם קשות, למען יאימינו כי נכרי הוא. ועוד לא הונח לו על כבוד אביו וכן זקוניו ויסבב בחבולותיו עד כי הורידו את בנימין, ולולא התאפק בכל עוז כאשר ראהו, לא עזר כח להתנכר עוד. אבל דוה לבו על אביו, לכן הוסיף להתעולל באומרו "הוא יהיה לי עבד ואתם עלו..." כי אמר: "אך עתה ירד גם אבי להציל בן יקירו מיד עושקו ויבוא וישתחוו למושל נכרי בעיניו, ואז אתודע לכם, והיה כל אשר נעשה כחלום מהקיץ יהיה ולא יבושו עוד לעולם". אך בדבר יהודה "והורידו את שיבת עבדך אבינו ביגון שאולה", לא עזר כוח עוד ויתודע.

1. מה הן הקושיות הגדולות שאותן מנסים הפרשנים דלעיל לישוב?
2. הרמב"ן מיישב את הקושיה העיקרית בשני ישובים שונים, אלו הם?
3. רבים מתנגדים לדעתו של הרמב"ן על סמך פסוקים ז' ח'-ט' של פרק מ"ב. כיצד?
4. כיצד מפרש בעל מלאכת מחשבת את פסוק ח'?
5. במה מסכים בעל רכסים לבקעה עם הרמב"ן ומה הוא מוסיף על פרושו?
6. בעל הרכסים לבקעה - איש המאה הי"ז, י"ח - בבטרתו בסגנונו אחר מליצות המקרא, לא הרגיש במקום אחד, שהביא מליצה מאיוב אשר איננה הולמת כלל את ענינו, איזו היא?
7. ר' יצחק עראמה בעקדת יצחק שער תשעה ועשרים מתקיף את דברי הרמב"ן: "ותמהני ממה שכתב הרמב"ן... והחלומות - העושה חלומות יגש פתרונו!" הסבר את בקורתו, והגן על תפיסת הרמב"ן בפני טענתו!

תשובות יש לשלוח לבחמה ליבוביץ, ירושלים קרית-משה

שאלות בטעמי המקרא העורך: מ. פרלמן

בראשית
מ"ב ל"ן

ויאמר אלהם יעקב אביהם אתי שכלתם יוסף איננו ושמעון איננו ואת-בנימין תקחו עלי היו כלנה

במרא
חולין צ"ה
תביא רבי שמעון בן אלעזר אומר בית תיבוק ואשה (רש"י: בנה בית או בולד (סימנא בעלמא הוי מיהא דאי מצלח בסחורה ראשונה אחר שבנה בית או שבודד התיבוק או שנשא אשה סימן הוא שהולך ומצליח ואי לא אל ירגיל לצאת יותר מדי שיש לחוש שלא יצליח) אמר ר' אלעזר והוא דאיתחזק תלתא זימני (הצליח או לא-הצליח) דכתיב "יוסף איננו ושמעון איננו ואת-בנימין תקחו (יוסף איננו ושמעון איננו הרי שתיים אם את בנימין תקחו מיד עלי היו כולנה ואין לך צרה שאינה עוברת עלי).

ועיין עוד ברמב"ם הלכות ע"ז פרק י"א הלכה ה' ונושאי כליו.

תורה
תמימה

(אחרי הביאו את רש"י הנ"ל) ואינו מבוואר, דהא הגמרא רוצה להביא ראיה דהיכא דאתחזק תלתא זימני אז סימן הוא לפעם הרביעי לעשות או לחדול ולפירוש רש"י הלא הוא ראיה מיעקב שכבר חשש בפעם השלישית, ואם כן מבוואר שעוד בפעם השלישית צריך לחוש וכמו שחשש יעקב. וכמה מן הדוחק לפרש שחשש אם יקרה סבה בבנימין אז יהיה מוחזק, דהא עכ"פ עתה בפעם השלישית אינו צריך עוד לחוש (ובעל תורה תמימה מתרץ, שיש בירושלמי גירסא אחרת ועיין שם וכן ב"תורה שלמה").

ראב"ע

ד"ה כלנה: כל הצרות האלה.

ספורנו

ד"ה עלי היו כלנה: אין אחד באלו המקרים מבניכם אבל כולה בבני. זה בלי ספק אינו כי אם בסיבת מריבותיכם זה עם זה ואתם המשכלים אותי.

שד"ל ד"ה

עלי היו כלנה: אין הכוונה על הצרות האלה בפרט, אלא על כל צרות שבעולם, אין צרה שלא באה עלי. היה נראה לי, כי "ואת-בנימין תקחו" דבק למעלה, ולפי זה היה ראוי להטעים "ושמעון איננו" ברביע, לא בזקף, אך בעל הטעמים מפרש כך: ואם את בנימין תקחו, אז עלי יהיו כל הצרות שבעולם.

העמק דבר

ד"ה עלי היו כלנה: דבר בפני עצמו בלשון נסתרה. כל בני עלי היו לצעירי ולמור את חיי. במה שמתקוטטים עד שהודגים לבסוף דא"ז.

- 1) מי מן הדעות הנ"ל נראת כמתאים לפיסוק הטעמים ומי נראה כלא מתאים?
- 2) מה מקשה בעל תורה תמימה על פירוש רש"י?
- 3) האם שד"ל היה רוצה לפרש כמו הגמרא או כמו רש"י?
- 4) במה שד"ל שונה מיתר המפרשים בפירוש "עלי היו כלנה"?